

Tadeusz Mańkowski, Anna Wiśniewska

Konserwacja gobelinów

Ochrona Zabytków 3/2-3 (10-11), 129-134, 182-183

1950

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ryc. 83. Budowa Arki Noego, gobelin flamandzki z drugiej połowy XVI w. w Państw. Zbiorach Sztuki na Wawelu.

KONSERWACJA GOBELINÓW

TADEUSZ MAŃKOWSKI i ANNA WIŚNIEWSKA

O konserwacji gobelinów niewiele na ogół dotychczas pisano, pozostawiając tę sprawę zazwyczaj praktyce i biegłości technicznej kobiet-hafciarek. Toteż w przeszłości wiele nagrzeszono w konserwacji i odnawianiu cennych tkanin gobelinowych. Umiejętna ręka dzisiejszych pracowników, wykształconych w konserwatorstwie tkaczek ma też wiele trudności w usuwaniu dawnych łat i naprawek dokonanych odmienną techniką niż gobelinnicza, oraz w zastąpieniu ich tkaniną odpowiadającą pierwotnej, nie różniącą się od zachowanych części oryginalnych. Praca to żmudna i długotrwała.

W zrozumieniu wagi i znaczenia zabiegów konserwatorskich przy zabezpieczaniu i uzupełnianiu dawnych tkanin zorganizowana została w ramach Dyrekcji Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu pracownia konserwacji tkanin zabytkowych, z zadaniem położenia nacisku na konserwację tkanin gobelinowych. Przyświecała tem umysł, że w przyszłości, kiedy powrócą z Kanady znajdujące się tam dotychczas arasy zbioru Zygmunta Augusta, będą one wymagać niewątpliwie konserwacji i uzupełnień uszkodzeń, które po tylu przejściach w poszczególnych arasach

Ryc. 84. Fragment gobelinu przed konserwacją.
(Fot. S. Kolowca, Kraków).

niewątpliwie się okazać. O pracowni konserwacji tkanin i jej organizacyjnej stronie była już zresztą mowa w artykule, poświęconym wszystkim pracownikom konserwatorskim na Wawelu, zamieszczonym w nrze 3 (7) *Ochrony Zabytków*. Obecnie idzie o rzut oka na problem konserwacji gobelinów, na przykładzie odnowienia gobelinu z drugiej połowy XVI wieku, wchodzącego w skład Państwowych Zbiorów Sztuki na Wawelu.

Gobelin ten (ryc. 83) niewątpliwie flamandzki, przedstawia budowę arki Noego i zarówno tematem, jak i kompozycją przedstawionej w nim sceny, jak i niemniej stylem ornamentalnym bordiury zbliżony jest do serii arasowych tkanin „Dziejów Noego“ zbioru Zygmunta Augusta. Mimo to nie ma ten gobelin nic wspólnego z kolekcją królewską i nie wchodził nigdy w jej skład. Nie może też być nazwany arasem, gdyż nie znajdujemy w nim złotych ani srebrnych broszowań, charakterystyczny dla arasów. Pochodzenie tego gobelinu nie jest wiadome i nie znamy dróg, jakimi dostał się do zbiorów wawelskich. Wymiary jego są $4,66 \times 3,42$ m, a całość jego powierzchni obejmuje $15,94$ m².

Praca nad jego konserwacją została rozpoczęta 15 kwietnia 1948 roku i do obecnej chwili nie jest jeszcze ukończona. Zajęte są przy nim 2 lub 3 pracownice z krótkimi stosunkowo przerwami prawie bezustannie, przez przeciętnie 7 godzin dziennie. Lecz miarę włożonej w konserwację tego gobelinu pracy daje dopiero obliczenie godzin poświęconych przez nie postawionemu przed nimi zadaniu. Wyniosło ono w r. 1948 — 2.569 godzin,

Ryc. 85. Fragment gobelinu po konserwacji. — (Fot. S. Kolowca, Kraków).

w r. 1949 — 5670 godzin i w ciągu dwóch pierwszych miesięcy r. 1950 — 861, czyli razem 9090 godzin. W ciągu tego czasu opracowana została powierzchnia tkaniny o wymiarach 11,39m², czyli, że w ciągu 1 godziny opracowywana była przeciętnie powierzchnia 0,125 cm².

Lecz rachunek ten sam przez się nie daje jeszcze obrazu wykonanej pracy, gdyż zniszczenie gobelinu było nierównomierne. Niektóre jego części były lepiej zachowane i mniej wymagały wkładu pracy, inne zaś gorzej i konserwacja ich zajęła więcej czasu.

Przykładem mogą tu być poszczególne fragmenty gobelinu, jak np. głowa młodzieńca, drążącego świdrem drzewo. Stan zniszczenia głowy okazuje ryc. 84, rekonstrukcję zaś zniszczonej części tkaniny ryc. 85. Dla dokonania konserwacji samego tylko tego fragmentu spotrzebowano 312 godzin.

I drugi przykład ukazany na innym fragmencie gobelinu, przedstawiającym dwie męskie postacie na tle drzew. Ryc. 86 przedstawia stan zniszczenia tej części tła obrazu tkaniny, zaś rys. 87 — stan po uzupełnieniu braków i zniszczeń i po dokonaniu pracy konserwatorskiej, dla której trzeba było użyć 264 godzin.

Cyfry te mówią, jak ogromnej pracy wymaga w ogóle konserwacji tkanin gobelinowych. Dodać należy, że część dotąd odnowiona była może stosunkowo mniej zniszczona aniżeli ta część, która jeszcze czeka na konserwację. Odnacza ją na ryc. 86 biała linia zygzakowata, przy czym po lewej

stronie znajduje się część gobelinu, wynosząca około 1/4 część całości, wymagająca jeszcze zabiegów konserwatorskich. Białe mniejsze i większe plamy, to prześwietlające w tkaninie luki, stanowiące niekiedy rzadką siatkę, a mówiące o stanie zniszczenia gobelinu.

Koszt konserwacji gobelinu jest niemały. Wchodzą tu w rachubę koszty materiału zużytego, tj. jedwabiu, wełny i osnowy, dalej koszty barwików zużytych przy farbowaniu wełny i jedwabiu. Lecz nie one odgrywają tu największą rolę. Główny i największy koszt to sama praca fachowo wykwalifikowanych pracownic, o której mówi ilość godzin poświęconych przez nie konserwacji tego zabytku. Jeśli dotychczasowa praca konserwatorska pochłonęła 9 090 godzin, to dokończenie jej, według dokonanych obliczeń, wymagać będzie jeszcze około 7 500 godzin. Wykonanie zatem całej konserwacji jednego tylko tego gobelinu, o powierzchni tkaniny 15,94 m², pochłonie razem około 16 600 godzin.

Ryc. 86. Fragment gobelinu przed konserwacją. (Fot. S. Kolowca, Kraków).

Wynikiem tych zestawień cyfrowych jest, że tkaniny arasowe i gobelinowe, tylko zasługujące na to ze wszech miar, o znacznej wartości artystycznej czy historycznej, mogą być poddane konserwacji w rozumieniu takim, jak to przeprowadzone zostało i zostanie jeszcze dokończzone w gobelinie z XVI w. z przedstawieniem budowy arki Noego.

Oczywiście, że godne wkładów połączonych z takim sposobem konserwacji będą ponad wszelką wątpliwość arasy zbioru Zygmunta Augusta, skoro tylko do kraju powrócą, niemniej inne wysokiej klasy zabytkowe tkaniny gobelinowe. Lecz poza nimi znajduje się w zbiorach wawelskich i w innych polskich zbiorach sporo gobelinów późniejszych czasem powstania, niżej stojących co do poziomu technicznego wykonania i o mniejszej wartości artystycznej. Co do nich mogą zachodzić wątpliwości, czy wkład włożony w ich konserwację sposobem poprzednio opisanym nie przeniesie ich wartości?

Ryc. 87. Fragment gobelinu po konserwacji. (Fot. S. Kowalca, Kraków).

Co do tych, niższej klasy gobelinów, byłyby do zastosowania zabiegi konserwatorskie, zapobiegające przede wszystkim postępowi zniszczenia tkaniny. Są to:

1) przyszycie na górnym brzegu gobelinu szerokiej taśmy (gurtu), którego tylko część dolna przszyta jest do odwrotnej strony gobelinu, górna zaś część pozostawiona wolna na całej długości, celem umocowania jej gwoździkami do drewnianej listwy, na której gobelin ma być umocowany przed jego powieszeniem na ścianie. Do listwy przybite winny być kółka na śrubkach, umożliwiające umieszczenie jej na ścianie. W ten sposób chroniony jest brzeg górny tkaniny gobelinowej, najbardziej narażony na uszkodzenia, wskutek przybijania go dawniejszymi czasy zazwyczaj bezpośrednio gwoździami do ściany.

2) Dla uchronienia tkaniny od dalszych pęknięć i rozpadania się niezbędne jest podszycie jej od spodu w odstępach około 60—80 cm takimi samymi jak u góry taśmami (gurtami), które dźwigają ciężar zwisającej w dół tkaniny, a umocowane są do górnej poziomo biegnącej taśmy, związanej z brzegiem gobelinu. Taśmy, o których mowa w tym ustępie, mogą być przszyte tylko pionowo, w żadnym zaś razie poziomo, ani równoległe do taśmy związanej z górnym brzegiem gobelinu, ani też umocowane w „kratkę“.

3) W wypadkach, w których górna część gobelinu wskutek przybijania jej bezpośrednio do ściany została nadwątlona tak, że wzmocnienie jej taśmą mogłoby być trudne, nie pozostanie nic innego jak poddać tę część gobelinu dalej idącej konserwacji, jaką zastosowano w opisanym na początku procesie konserwacji gobelinu z XVI w. zbiorów wawelskich.

Te rezultaty przynoszą dotychczasowe doświadczenia, zyskane w pracowni konserwacji tkanin na Wawelu. Nie są one bez znaczenia dla muzealnictwa i dlatego uważamy za stosowne podzielić się wiadomościami na ten temat z szerszymi kołami muzeologów.

бенностей живописи, отличить более поздние слои от первоначальных, особенно тогда, когда они друг от друга не очень по времени отдалены. Такие же трудности проявляются также и тогда, когда является необходимость распознать имеем ли дело с техникой т. наз. „fresco secco”, с **клеевой-ли**, или же с **клеевой темперой**, особенно если в последних применен был мел в качестве белой краски, так как в одном и в другом случае появляется кальцит. Автор подает способы, как различить кальциты (т. е. известь происходящую из вещества связывающего краски, осветляющего их тон и дающего белый цвет в технике „fresco secco”), от мела, полученного от белой краски при росписи, сделанной клеевой техникой, или сродственной ей, на известковой штукатурке.

Предлагаемый автором метод состоит в обнаруживании находящихся в кальцитах микроорганизмов путем микроскопического исследования. Равно мел как и кальциты, это скалы прежде всего морского происхождения, вследствие чего содержат большое количество известковых животных и растительных организмов. В росписях исполненных клеевой техникой, где мел был применен в качестве белой краски, организмы эти будут отлично видимы. Наоборот, в известковом материале, примененном в технике „fresco secco”, происходящем из известковых скал, значительно сильнее сплоченных, сцементированных и перекристаллизованных, а также подверженных ряду химических процессов (выжигание, гашение и т. п.) организмов таких уже не найдем. Подобное исследование вовсе не затруднительно, если касается отличия очищенного мела от употребленной для росписи извести, осложняется же оно, когда возникает необходимость проследить разницы строения очищенного мела, как напр. когда дело в распознавании докрасок, росписных добавок, писанных тоже мелом, или в обнаружении неподлинного грунта в какой либо части данной росписи.

О ПРОБЛЕМАХ ВАВЕЛЯ

С половины XIX столетия проявляется заинтересованность проблемой надлежащего устройства вавельского холма, на котором находится королевский замок, кафедральный костел и ряд жилых построек. На эту тему существует обширная литература. Кафедральный костел был отстроен и восстановлен в 1895—1901 гг., в первых же годах XX столетия начаты работы над восстановлением королевского замка и привращением прежнего вида вавельскому холму, обезображенному в XIX ст. пристройками австрийцев. Огромные заслуги при отстроении Вавеля положены недавно умершим профессором Адольфом Шышко-Богушем. Реставрационные работы продолжают в пределах 6-летнего Плана. При случае работ было попадено на интересные раскопки, которыми занялись доисторики. Доисторические исследования ведутся на Вавеле планомерно и систематически. Существует несколько проектов устройства вавельского холма. Автор статьи выражает мнение, что Вавель следует оставить таким, каким он есть в своих сохранившихся формах. Следует извлечь из прошлого и укрепить все что только будет возможно, а устранить все чужое, все что безобразит. Базой работ над упорядочением этого памятника старины положено стремление к тому, чтобы добыть свойственный силуэт холма вместе с венчающим его комплексом старинных построек.

КОНСЕРВАЦИЯ ГОБЕЛИНОВ

В консервационном ателье Государственных Коллекций Искусства на Вавеле в Кракове консервируются ценные, старинные ткани при значительных затратах труда и издержек. Ателье для консервации тканей было основано с первой мыслью о необходимости обновления знаменитых вавельских arrasов (гобелінов), по возвращении их на родину. Как известно, ар-

расы эти, несмотря на требования всего польского общественного мнения и польского Правительства, находятся до сих пор в обладании правительства Канады. Сейчас ателье занято обновлением фламандского gobelina происходящего из второй половины XVI столетия, изображающего постройку нового ковчага. Gobelen этот имеет размеры м. 4,55 на 3,42 и поверхность его равняется 15,94 м. квадрат. Труды над его консервацией начаты были 15 апреля 1948 г. и в настоящий момент еще не окончены; до сих пор заняли они 9.000 часов работы. Вследствие высоких издержек обновления может оно быть применимо исключительно к тканям, представляющим большую художественную или историческую ценность.

СТАРИННЫЕ АМБАРЫ В ГОР. КАЗИМЕЖ НАД ВИСЛОЙ

В небольшом городке Казимеж над Вислой находится четырнадцать хлебных амбаров происходящих с времен от XIV до XVIII столетия. Построены они из камня и кирпича, а внутренние деревянные конструкции, крыши и т. д., сделаны из лиственницы. Кирпич бывал применяем исключительно только в более трудных архитектурических деталях; кровли покрыты черепицей или гонтом. В настоящее время отстроено совершенно 5 амбаров, привлекающая им исторические формы. Пригодных к отстройке есть еще 6 амбаров. Работы эти производятся из фондов Министерства Культуры и Искусства.

RÉSUMÉS FRANÇAIS

BILAN DES FOUILLES OPÉRÉES EN POLOGNE DE 1945 À 1949

Au cours des quatre années d'après-guerre, en Pologne, un grand pas en avant a été fait dans le développement de l'archéologie préhistorique et historique. On en voit la preuve dans la création de sept nouvelles chaires de préhistoire aux universités polonaises, le grand accroissement du nombre des publications, la fondation de nouveaux musées de préhistoire, enfin en ce que des fouilles ont été opérées à grande échelle.

Parmi les découvertes les plus importantes touchant l'époque paléolithique, citons le camp des chasseurs de mammoths à Cracovie, sous le monticule de Kościuszko. On y a trouvé plus de 10.000 instruments et débris en silex qui témoignent des très anciennes relations culturelles entre les environs de Cracovie, la Petite-Pologne septentrionale et les territoires situés au-delà des Carpathes. Des recherches opérées dans des stations d'époque plus récente (néolithique) ont également conduit à d'importantes découvertes, notamment dans le district de Bochnia, voïevodie de Cracovie. Non moins importante est la découverte d'un centre de potiers

à Zofipol où l'on a trouvé, entre autres, le premier tombeau squelettique, en Pologne, d'un individu appartenant à la culture de la céramique rubanée, gravée. A Ćmielów (distr. d'Opatów) on a mis au jour un centre d'immigrants du nord-ouest (de ce qu'on appelle la culture des coupes en forme d'entonnoir), — à Las Stocki (distr. de Puławy) on a découvert et soumis à des recherches le plus grand cimetière de cette culture en Pologne. Pour ce qui est des premières périodes de l'époque du bronze, on a découvert quantité de tumulus à Łubna, district de Sieradz. C'est, en Pologne, le plus grand cimetière de tumulus de la population de la culture dite de Trzciniec. Ces matériaux indiquent les liens existant entre cette culture et la lusacienne et constituent le point de départ d'un nouvel essai pour résoudre la question de la genèse de la culture lusacienne (de env. 1300 à 300 av. J.—C.). Nous ne citons ici que les plus importantes découvertes, laissant de côté toute une série de fouilles relatives à cette époque. Pour ce qui est de l'époque du fer, les fouilles de Biskupin ont une très grande valeur scientifique. Elles ont été opérées à grande échelle, au cours de ces quatre années, avec le concours de préhistoriens,